

ZAMONAVIY O‘ZBEK OILASI VA OILAVIY NIZOLARNING OLDINI OLISHNING MUHIM STRATEGIYALARI

Babayeva Nazira Asatullayevna

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

o‘qituvchisi

***Annotatsiya:** Maqolada zamonaviy o‘zbek oilasining psixologik xususiyatlari, oilaning o‘zbek mentalligida muqaddasligi, oila siyosati keng yoritib berilgan. Bundan tashqari oilani jipslashtiruvchi vazifalarga ham e’tibor qaratilgan bo‘lib, nizo va oilaviy munosabatlarning oldini olishning muhim texnikasi to‘g‘risida keng yoritilgan.*

***Kalit so‘zlar:** Oila psixologiyasi, oila obro‘si, er-xotin psixologiyasi, oilaning vazifalari, nizo, oilaviy nizolar.*

СОВРЕМЕННАЯ УЗБЕКСКАЯ СЕМЬЯ И ВАЖНЫЕ СТРАТЕГИИ ДЛЯ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ СЕМЕЙНЫХ СПОРОВ

***Аннотация:** В статье широко освещены психологические особенности современной узбекской семьи, святость семьи в узбекском менталитете, семейная политика. Кроме того, было уделено внимание функциям сплоченности семьи, широко освещены важные приемы предотвращения конфликтов и семейных отношений.*

***Ключевые слова:** Семейная психология, семейная репутация, психология пары, семейные задачи, конфликт, семейные конфликты.*

MODERN UZBEK FAMILY AND IMPORTANT STRATEGIES FOR PREVENTING FAMILY DISPUTES

Abstract: *The article widely covers the psychological characteristics of the modern Uzbek family, the sanctity of the family in the Uzbek mentality, and family policy. In addition, attention was paid to the functions of family cohesion, and important techniques for preventing conflicts and family relationships were widely covered.*

Keywords: *Family psychology, family reputation, couple psychology, family tasks, conflict, family conflicts.*

Har bir inson o‘z uyini va oilasini sevadi va qadrlaydi. Axir, uy o‘zining qal’asi hisoblanadi, u erda siz har qanday hayot qiyinchiliklaridan yashirinishingiz mumkin va unda yashovchi, qiyin paytlarda doimo tushunadigan va qo‘llab-quvvatlaydigan odamlar - bu oila. Va har birimiz uchun uning roli juda katta. Zero, insonning barcha birinchi his-tuyg‘ulari va g‘oyalari, u atrofdagi dunyoni endigina anglay boshlagan oila bilan bog‘liq. Oila muqaddas dargoh. Oila shunday ilohiy-mo‘jizaviy maskan-manzilki, uning sha’ni, sizning sha’ningiz, o‘z oilangiz obro‘sigga putur yetkazadigan hatti harakatlardan saqlashga urinamiz. Hayotning lazzati shirin turmushda. Er-xotin inoq , bir-biriga mehr-oqibatli bo‘lishsa bu baxtdir. Zero, zamin yaxshi bo‘lsa nihol beshikast o‘sadi. O‘zbek oilasi, o‘zbek xonadoni shunday qurulganki, unga dunyo xalqlari havasmand desak sira mubolag‘a qilmagan bo‘lamiz.[11.360]

Oila inson uchun muqaddas maskan, kishilik jamiyatining ijtimoiy poydevoridir. Zamonaviy o‘zbek oilalari har bir shaxsda ilk yoshligidan boshlab shakllanadigan insoniy fazilatlar, qadriyatlar, ezgu-istaklar, ming yillar davomida shakllangan o‘zbek halqining qadriyatlari va ma’naviy merosi ravnaqini ta’minlovchi tarbiya maskanidir. Zamonaviy o‘zbek oilalari haqida so‘z yuritarkanmiz, avvalo ko‘z o‘ngimizda ona siymosi shakllanadi...[21]

Oila muqaddasligini ta’minlovchi birinchi omil-ona, ahli ayolning pokizaligi, oqilaligi, mehru-muruvvati, sadoqati va vafodorligidir. Ota-onalar munosabatlarda namoyon bo‘luvchi o‘zaro hurmat, mehr-oqibat, halollik, poklik, mehnatsevarlik, insonparvarlik kabi oily toifadagi qadriyatlar ularning o‘zaro munosabatlarida

uyg'unlasha borib, oilada o'zaro munosabatlar maromini vujudga keltiradi. Zamonaviy o'zbek oilasida ushbu ijtimoiy jarayon yosh avlodning moddiy olam, ijtimoiy turmush haqidagi tasavvurlari, nuqtai nazarlari, tushunchalari, dunyo qarashlari va shrqona odob-ahloq qoidalari va ularga amaliyotda rioya etishning to'g'ri yo'l-yo'riqlarini ko'rsatadi.

Zamonaviy o'zbek oilasi – nafaqat bir yurtning, balki umuminsoniyatning katta siyosati. Aytish kerakki - davlat siyosati. Nega deganda, bashariyatning tirikligi, uzluksizligi – oiladan! Axir oilaning eng birlamchi va bevosita vazifasi, ma'naviyat tili bilan aytganda, muqaddas vazifasi – insoniyatning zanjirini sog'lom va iqtidorli avlodlar bilan ulab borishdan iborat –ku! Bu – hamma millat, hamma davlat, hamma xalqlar zimmasigagi sharafli vazifa. Oila dastlab ikki kishidan barpo bo'ladi. Shaffof irmoqlar biri biriga qo'shib jo'shqin soy, daryolarni tashkil qilgani kabi o'zbeklar uchun katta oilalar urf hisoblanadi. Qo'shgani bilan q'osha qarishni, serfarzand bo'lishni, hamma bolalari yig'ilib kelganda uyi to'ydek bo'lib ketishini, chiroyli qarishni orzu qilmagan o'zbeklar, oila sohiblari topilmasa kerak. [3.7]

Qur'oni karimda, hadislarda ayol – onani ulug'lash kerakligi haqida ko'plab ibratli ko'rsatmalar bor. Ularning hammasi ayol – onaning oilada tutgan o'rnidan kelib chiqib aytilgan, albatta. Negaki, dunyoga yangi kelgan farzand uchun oila – ilk tarbiya maskani, shu muqaddas dargohning ma'naviy – axloqiy muhitini yaratuvchi mo'tabar zotdir.[22]

Momolarimiz o'z cheklariga tushgan bu qutlug' vazifani juda sidqidildan bajarib kelganlar. Ana shu momolar o'gitini eslash, tiklash, rivojlantirish hozirgi kunda oldimizda turgan eng dolzarb vazifalarning bir uchquni desak to'g'ri bo'lar. Qaysi yo'nalishda bo'lishidan qat'i nazar, mamlakat taraqqiyotiga oid hamma dasturlarda millatning yuzi, nozik qalbi, op-nomusi bilan bog'liq ma'naviy qadriyatlarga qayta-qayta murojaat qilinishi, ulardan quvvat olinishi, e'zoz bilan qaralishi bejiz emas. Oila – bashariyat yaratgan bebaho, ma'naviy qadriyatdir. Qalbning iymonli va rahmonliligi yoki, aksincha, bag'ritoshlik va iblislik ham oilada shakllanadi. Onalarimiz bu muqaddas vazifani juda oddiy yo'l bilan, ya'ni odobi, demakki xalq

odobining eng ibtidoiy, lekin umri boqiy, qadri abad qirralari – kattalarga hurmat, kichikka izzat, murosai madora, yulduzga yulduzni moslab yashash kabilarni singdirish, bu fazilatlarni zamonga qarab rivojlantirish, oilaning har bir a’zosi ruhida turg’un qilish bilan o’taganlar. Oqibatda xalqimizga ulug’ farzandlarni etishtirib berganlar. Yuqorida zamonaviy o’zbek oila – nafaqat bir yurtning, balki umuminsoniyatning katta siyosati, aytish kerakki – davlat siyosati, dedik. Shuning uchun ham dunyoda necha xalq , necha xil millat, necha xil mamlakat bo’lsa, ularning nashr etgan behisob adabiyotlari ichida oila, oilaviy munosabatlar, oilaning jamiyatda tutgan o’rni xususida alohida varaqlardan tortib, katta-katta ensiklopediyalargacha, hukumat qarorlari, nizomlardan tortib, kodekslarga uchratish mumkin.[4.15-16]

Zamonaviy o’zbek oilasi muqaddas va buyuk ne’mat hisoblangani uchun ham juda ko’p donishmandlar oilani tuzishni mamlakatni tashkil qilish kabi muhim deb biladilar. Oilaning barqarorligi va baxtli hayoti – shu mamlakatning yuzi, obro’yi deb qaraladi. Taraqqiy etgan davlatlarning o’z mamlakatlarida oilaga bunday katta e’tibor berishi, turli yo’llar bilan uning nufuzini ko’tarishga intilishi also bejiz emas.

Bizda zamonaviy o’zbek oilalar qurayotganda an’anaviy ko’rsatmalarga amal qilinadi. Asrlar davomida ma’naviyatimiz boyib borayotganiga, oilalarimiz mustahkamligiga bu ko’rsatmalarning insonparvarligi, umrboqiyliigi sabab bo’layotgani ham sir emas. Yaxshi oila xushxulqli, iymonli solih kishilarni, ibratli insonlarni tarbiyalaydi.

Voyaga yetayotgan har bir kishi oila to’g’risidagi yaxshi ko’rsatma, yo’riq, tuzuk, qonun- qoidalarni yaxshi bilishi lozim. Ana shu bilim va istak ularning o’z oilalarini ko’rkam tuzuvlariga, shu kichkina mamlakatlarni to’g’ri boshqaruvlariga yordam beradi. Oilada rohatli umr kechirish – barakatli umr kechirish demakdir.[1.3-4]

Bordi-yu oila tuzuk bo’lmasa, tarbiyaga ham e’tibor berilmasa, qancha buyuk bo’lsa ham, bunday millat dunyoda uzoq yashay olmaydi. Buni donishmandlar ko’p ta’kidlashgan: “Millatlar sharafini yuqori martabaga ko’taradigan narsa millionlar ila

sanaladigan askarlar-u, dunyoda eng buyuk va zo‘r bo‘lgan kemalar emas, balki eng oz e‘tibor beradiganimiz yo bo‘lmasa, hech bir zamon e‘tibor bermasdan qoladiganimiz – oiladir. Oila nizomsiz bo‘lsa, uning yomon oqibati butun millatga ta’sir etadi va shu sababdan fazilat yeriga razolat, taraqqiyot o‘rniga tubanlik negiz quradi... Agar bir millatga bunday hol ro‘baro‘ kelsa, u millat kitobining so‘nggi varag‘i ochiladi...”

Shuning uchun ham hamma asrlarda, hamma xalq va millatlarda dunyoning buyuk olim va fuzalolari, taniqli adiblari umrlarining oxirigacha qimmatli soatlarini oilani yaratish, uni barqarorlashtirish, insonni eng noyob farog‘atdan bahramand qilish baxtiga muvassar etish ustida bosh qotirib o‘tkazadilar. [2.3-4]

Garchi oila turmushni iqtisodiy tashkil etuvchi ilk uyushma sifatida ibtidoiy davrlardan boshlab mavjud bo‘lib kelayotgan bo‘lsa ham, davrlar o‘tishi, “zamonlar o‘zgarishi” bilan zamonaviy o‘zbek oilaning maqsad va vazifalari ham o‘zgarib, tobora takomillashib boraveradi. Erkak va ayolning nikoh orqali juftligi sabab jamiyatning asosiy bo‘lgan oila barpo bo‘ladi, vujudga keladi. Zamonaviy o‘zbek oilani yuritishda dinimiz ta’limotlariga amal qilinadigan bo‘lsa, u haqiqatd ham mustahkam va bardavom bo‘ladi. Bu yo‘lda ota-onalar qavmu qarindoshlar tomonidan qanchadan-qancha yaxshi niyatlar, hatti-harakatlar bo‘ladi. Oilalar mustahkam va baxtli bo‘lishi uchun hukumat tomonidan ulkan ishlar qilinmoqda. Yosh kelin kiyovlarni shar‘i nikohdan oldin, tibbiy ko‘rikdan utkazish, ularni oilaga tayyorlash uchun o‘quvlarni tashkil etish va hokazolar so‘zimiz isbotidir. Lekin ming afsuski, oila buzilishi bilan bog‘liq raqamlar ortsa ortmoqdaki, kamaygani yo‘q. Buning esa atroflicha, o‘ziga yarasha sabablari bor. [10]

2018 yil mamlakatimizda zamonaviy o‘zbek oilasi o‘rganilib, “Oiladagi muhit” so‘rovnoma o‘tkazilganda qo‘yidagi natijalar qayd etilgan. [5.1-2]

So‘rovnoma natijasi qo‘yidagi ko‘rinishda bo‘lgan:

- Insonlar mehr-oqibatni unutishmoqda – 37% ,
- Savodxonlikni pastligi – 23%,
- Oiladagi pul muammosi – 15%,

Va boshqa sabablar.

Darhaqiqat, zamonaviy o'zbek oilasida insonlar o'rtasida mehr-oqibat kamayib bormoqda. Bularning negizida albatta tarbiya yotadi. Zamonaviy o'zbek oilalarida tarbiyaviy vazifalar o'z vaqtida bajarilmas ekan, biz o'zimizga kerakli sog'lom, baxtli, chiroyli va zamonaviy oilalarga erisholmaymiz. Biz insonlar pul deb yugurganimiz-yugurgan. Lekin bu pullar bilan mehr-oqibatni sotib olib bo'lmaydi. Ota-onamizni xolidan xabar olishimiz, aka-opa, uka-singlimiz bilan tez-tez ko'rishib turishimiz bizning mehrimizni yanada oshishiga yordam beradi.

Savodxonlikni pastligi zamonaviy o'zbek oilasida bu ota-onalarning kerakli tartibda bolalarga e'tibor bermasligidandir. Hozirgi vaqtda juda ko'p ota-onalar chet davlatlarida pul topay, uy quray, bolalarimni chiroylik kiyintiray, mashina olay, bolalarimni to'yini qilay deb chet davlatlarida (mardikor bo'lib) ishlab yurishibdi. Farzandlarini esa xolasiga, tog'asiga, ammasiga yoki yana boshqa bir qarindoshlariga tashlab ketishmoqda. Bora-bora bu farzandlar katta bo'lishadi, turmushga chiqishadi, uylanishadi. Natija esa ma'lum, savodxonlik, bilim saviya past. Oddiy muammoli vaziyatdan chiqib ketisha olishmaydi. Nima to'g'riyu, nima noto'g'riligini bilishmaydi. Hayot faqat chiroylik kiyinishdan, xursandchilikda iborat emasligi bilishmaydi. Natijada ajrimlar soni oshib boradi.[9]

Uchinchi o'rinda zamonaviy o'zbek oilasida pul muammosi turibdi. To'g'ri bu muammo bor. Lekin uni yechish yo'llari mavjud. Avvalambor pul muammosining sababini aniqlash kerakki, hech qaerda ishlamay qaerdandir pul kutish bu katta muammolardan biri hisoblanadi. Mehnat qilmay non yeyish. Hozirda aholi orasida bunday toifalar ko'paygan. Sababi ularga ish qilish yoqmaydi, dangasa bo'lib bormoqda. Ayrimlarimizda esa pul sarflash muammosi mavjud. Ma'lum vaqt mehnat qilinadida, maoshini olgach keraksiz narsalarga sarf qilib yuborishadi. [17]

Yuqoridagi sabablar tufayli ko'pgina oilalar buzilishiga olib keladi.

Oila bilan ishlash, birinchi navbatda, uni tushunishni nazarda tutadi. Oilaga ta'sir etuvchi asosiy omillardan biri uning madaniy va etnik kelib chiqishidir. Bolani tarbiyalashda oilani yuritishning to'g'ri yo'lga qo'yilishi va ularning o'z vazifalarini

bajarishi muhimdir. Olimlar oilalarni funksional imkoniyatlariga ko‘ra quyidagilarga ajratadilar; funksional oilalar - bu muammolardan ta’sirlanmagan de fakto oilalar. Bu oilalar bolaning hayoti va farovonligiga to‘g‘ri g‘amxo‘rlik qiladi; muammoli oilalar - bu ba’zi yoki barcha funksiyalarda buzilishlar mavjud bo‘lgan oilalar. Biroq bu buzilishlar bolaning oila tizimi va rivojlanishiga tubdan xavf tug‘dirmaydi. Ushbu "to‘siq"larga qaramay, oila o‘z kuchlari va vaqti-vaqti bilan tashqi aralashuv orqali o‘z muammolarini hal qila oladi va qoplaydi, bir martalik yoki qisqa muddatli, disfunktsional (nosog‘lom) oilalar - oilaga bevosita tahdid soladigan jiddiy buzilishlarga ega oilalardir. Bu tabiatning buzilishlari endi oilani mustaqil boshqara olmaydi, shuning uchun oilaga tashqaridan yordam berish kerak; disfunktsional oilalar - bu o‘z vazifalarini bajarishni butunlay to‘xtatadigan va bolaga jiddiy zarar yetkazadigan yoki unga xavf tug‘diradigan oilalar. Zaif oilalarni ajralish; qo‘llab-quvvatlash (tuzatish) bu borada ma’nosiz va keraksizdir. Yagona yechim -bolani muqobil oilaviy parvarishga jalb qilish.

Oila uzluksiz, uzviy ravishda ko‘plab ehtiyojlarni qondirib borar ekan, unga mutanosib tarzda funksiyalar miqdori hukm surib turadi. Oila o‘z funksiyalarini bajarib borishi nafaqat uning a’zolari uchun, balki butun jamiyat uchun nihoyatda muhim ahamiyat kasb etadi.

Oila o‘z taraqqiyotining turli bosqichlarida tavsiflab o‘tilgan funksiyalar ustuvor o‘ringa ko‘tariladi, mazkur funksiyalarning o‘rin almashishi jamiyatda sodir bo‘layotgan o‘zgarishlar bilan chambarchas bog‘liq ekanligini alohida ta’kidlab o‘tish zarurdir. Oilaning funksiyalarini, alohida rivojlanish jarayonini tahlil qilsak, u holda uning har biri jamiyat taraqqiyotini ham, madaniy o‘zgarishlarni ham o‘zida mujassamlashtiradi. Hozirgi zamon oilasi - qonun, odob-axloq asoslariga quriladi. Bu esa o‘z navbatida, jamiyatning rivojlanishiga hamohang holda rivojlanib boraveradi, jamiyatning o‘zgarishlariga qarab, u ham tabiiy ravishda o‘zgaraveradi.[6.3-4]

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, oilaviy nizolar har qanday oilada bo‘lishi tabiiy holat. Bunda yangi turmush qurganlarda ham, ko‘p yillar birga yashagan juftliklarda ham bo‘lishi mumkin. Ikki yosh birga yashashlari davomida muhim

strategiyalarga ahamiyat berilsa bir-birlarini qadrlashsa, bahs-munozaralarda bir taraf chekina, o'z ehtiyojlarini me'yorida amalga oshirsalar, ma'naviy va madaniy sayohatlar uyushtirilsa maqsadga muvofiq bo'lar edi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR / РЕКОМЕНДАЦИИ / REFERENCES:

1. Зацепин В.И. «Психология семьи». Брак и семья. Издательский Дом «БАХРАХ-М»2002.
2. Агеев В.С. «Психология семьи». Психологические и социальные функции полоролевых стереотипов. Издательский Дом «БАХРАХ-М»2002.
3. Karimova Vasila. “Oila psixologiyasi”.Toshkent-2007.
4. Arapbayeva Damegul Kurbanovna, Norkulova Nargiza Tashpulatovna. “Oilaviy munosabatlar psixologiyasining nazariy va amaliy masalalari”. Toshkent-2009.
5. O‘zbekiston respublikasi adliya vazirligi. Toshkent-2018.
6. Mirzayeva S.R, Mirzayeva D.R “Oila salomatligini ta’minlashning ijtimoiy psixologik xususiyatlari”.
Xalqaro miqiyosidagi ilmiy-amaliy anjuman 2022.
7. Akramova F.A. O‘zbekistonda oilaviy psixologik xizmatning ijtimoiy psixologik muammolari. Psixologiya fanlari doktori (DSc) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent. 2022.
8. Arapbayeva D.K., Arapbayeva D.K. Yoshlarning oilaviy hayotga moslashuvida ma'naviy-ahloqiy masalalar. “Zamonaviy ta’lim” jurnali №5 – Toshkent, 2016.
9. G‘oziyev E.G‘. Sotsial psixologiya. – Toshkent: Noshir, 2012.
10. Oila ensiklopediyasi [Matn] / Tuzuvchilar: Akramova F.A., Bilolova Z.B., Jovliyev I.S. – Toshkent: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2019.
11. Олифиревич Н.И., Зинкевич-Куземкина Т.А., Велента Т.Ф. Психология семейных кризисов. – СПб.: Речь, 2006.
12. Shoumarov G‘.B. Oila psixologiyasi. – Toshkent: Sharq, 2008.